TARBIYA FANI O'QITUVCHISINING PROFESSIONAL-PEDAGOGIK ETIKA VA DEONTOLOGIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA XORIJ HAMDA MAMLAKATIMIZ TAJRIBALARI TAHLILI

Yoqubova Maftuna Shoyim qizi
Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti
myoqubova.@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada tarbiya fani o'qituvchisining professional-pedagogik etikasi va deontologik madaniyatini rivojlantirish masalalari xorijiy mamlakatlar hamda O'zbekiston tajribasi asosida tahlil qilinadi. Pedagogning kasbiy burchi, axloqiy mas'uliyati, pedagogik odobi va o'quvchilar bilan munosabatlarida namoyon bo'ladigan kasbiy-axloqiy fazilatlarning ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, xorijiy ta'lim tizimlaridagi ilg'or yondashuvlarni milliy ta'lim amaliyoti bilan uyg'unlashtirish imkoniyatlari hamda o'qituvchining deontologik madaniyatini takomillashtirishga doir tavsiyalar bayon etiladi.

Kalit so'zlar: tarbiya fani o'qituvchisi, pedagogik etika, pedagogik deontologiya, deontologik madaniyat, kasbiy burch, axloqiy mas'uliyat, pedagogik odob, kasbiy kompetensiya, xorijiy tajriba, milliy tajriba.

ANALYSIS OF INTERNATIONAL AND NATIONAL EXPERIENCE IN DEVELOPING THE PROFESSIONAL PEDAGOGICAL ETHICS AND DEONTOLOGICAL CULTURE OF TEACHERS OF THE SUBJECT "EDUCATION"

Abstract. This article analyzes the development of professional pedagogical ethics and deontological culture among teachers of the subject "Education", drawing on international experience and practices in Uzbekistan. It highlights the importance of professional duty, moral responsibility, pedagogical tact, and ethical conduct in teacher–student relationships. The article also explores opportunities to adapt effective international approaches to the national educational context and identifies key directions for improving teachers' deontological culture.

Keywords: teacher of the subject "Education", pedagogical ethics, pedagogical deontology, deontological culture, professional duty, moral responsibility, pedagogical tact, professional competence, international experience, national experience.

АНАЛИЗ ЗАРУБЕЖНОГО И ОТЕЧЕСТВЕННОГО ОПЫТА РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЭТИКИ И ДЕОНТОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ УЧИТЕЛЯ ПРЕДМЕТА «ВОСПИТАНИЕ»

Аннотация. В статье анализируются вопросы развития профессионально-педагогической этики и деонтологической культуры учителя предмета «Воспитание» на основе зарубежного опыта и практики Узбекистана. Раскрывается значение профессионального долга, нравственной ответственности, педагогического такта и этических качеств учителя во взаимоотношениях с учащимися. Рассматриваются возможности применения передового зарубежного опыта с учётом

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

национальных особенностей системы образования, а также предлагаются направления совершенствования деонтологической культуры педагога.

Ключевые слова: учитель предмета «Воспитание», педагогическая этика, педагогическая деонтология, деонтологическая культура, профессиональный долг, нравственная ответственность, педагогический такт, профессиональная компетентность, зарубежный опыт, национальный опыт.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchi shaxsiga qo'yilayotgan kasbiy talablarning kengayib borishi uning professional-pedagogik etikasi va deontologik madaniyatini rivojlantirish masalasini alohida ilmiy-pedagogik muammo sifatida tadqiq etishni taqozo etmoqda. Chunki pedagogning kasbiy faoliyati faqat ta'lim berish va o'quv jarayonini tashkil etish bilan chegaralanmay, ta'lim oluvchining huquq va manfaatlarini hurmat qilish, uning shaxsiy qadr-qimmatini e'zozlash, pedagogik adolatni ta'minlash, kasbiy mas'uliyatni his etish hamda o'z faoliyatini axloqiy-me'yoriy talablar asosida tashkil etishni ham qamrab oladi. Ayniqsa, mazmunan shaxsning ma'naviy-axloqiy, fuqarolik va ijtimoiy sifatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan Tarbiya fani o'qituvchisi uchun professional-pedagogik etika va deontologik madaniyat kasbiy kompetentlikning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Xorijiy pedagogik tajribalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, rivojlangan ta'lim tizimlarida o'qituvchining professional etikasi alohida axloqiy qoidalar majmui sifatida emas, balki pedagogning kasbiy identikligi, mas'uliyati, pedagogik avtonomiyasi, ta'lim oluvchi bilan munosabati va uzluksiz kasbiy rivojlanishini belgilovchi tizim sifatida qaralmoqda. Zamonaviy xalqaro tadqiqotlarda turli ta'lim tizimlaridagi o'qituvchi professional standartlarining umumiy tarkibida kasbiy qadriyatlar va etika, pedagogik bilim, predmetga oid bilim, baholash hamda uzluksiz kasbiy rivojlanish kabi yo'nalishlar muntazam uchrashi aniqlangan. Shu bilan birga, ularning mazmuni va amaliy qo'llanishi milliy, madaniy va institutsional sharoitlarga qarab farqlanadi.

Xususan, Finlyandiya tajribasida o'qituvchi professional etikasi tadqiqotga asoslangan pedagogik tayyorgarlik va kasbiy qadriyatlar tizimi bilan uzviy bog'langan. Finlyandiya pedagoglarining professional etikasi inson qadr-qimmati, halollik, adolat va erkinlik kabi qadriyatlarga tayanishi, ushbu qadriyatlar esa o'qituvchining o'quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan munosabatlarini tartibga solishi qayd etilgan. Finlyandiyada o'qituvchilar uchun etik kodeksning shakllanishi 1998-yildan boshlangan bo'lib, keyingi tadqiqotlarda ham kasbiy etika o'qituvchining professional faoliyatini yo'naltiruvchi muhim qadriyatli asos sifatida talqin qilinadi.

Adabiyotlar tahlili

Tarbiya fani o'qituvchisining professional-pedagogik etikasi va deontologik madaniyatini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika, kasbiy etika, ta'lim falsafasi hamda o'qituvchilarni kasbiy tayyorlash nazariyasi bilan uzviy bog'liq. Mazkur yo'nalishdagi ilmiy adabiyotlarda pedagogning kasbiy faoliyatida axloqiy me'yorlarga rioya qilishi, kasbiy burchini anglash, o'quvchi shaxsiga hurmat bilan munosabatda bo'lishi, adolat va mas'uliyat tamoyillariga amal qilishi muhim pedagogik talablar sifatida talqin etiladi. Shu jihatdan professional-pedagogik etika o'qituvchining xulq-atvori va munosabatlarini tartibga soluvchi axloqiy tamoyillar majmui bo'lsa, pedagogik deontologiya uning kasbiy burchi, majburiyatlari va mas'uliyatini belgilovchi nazariy-amaliy yo'nalish hisoblanadi.

Xorijiy ilmiy adabiyotlarda o'qituvchining axloqiy mas'uliyati va kasbiy faoliyatining ma'naviy asoslari turli nazariy yondashuvlar doirasida o'rganilgan. Jumladan, amerikalik faylasuf va pedagog Jon Dyui ta'lim jarayonida shaxsning ijtimoiy tajribasi, demokratik munosabatlar va mustaqil fikrlashni rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratgan. Uning qarashlari o'qituvchining o'quvchilar bilan

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

hamkorlikka asoslangan munosabatlarini shakllantirish hamda ta'lim jarayonida hurmat va mas'uliyat tamoyillarini qaror toptirish nuqtayi nazaridan ahamiyatlidir. Nel Noddings tomonidan ishlab chiqilgan g'amxo'rlik etikasi esa pedagogik munosabatlarda o'quvchi shaxsini tushunish, uning ehtiyojlariga e'tibor berish, o'zaro ishonch va samimiy muloqotni ta'minlash zarurligini asoslaydi. Ushbu yondashuvlar tarbiya fani o'qituvchisining kasbiy-axloqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, Lourens Kolbergning axloqiy rivojlanish nazariyasi shaxsda axloqiy mulohaza yuritish va qaror qabul qilish ko'nikmalarining shakllanishini tushuntirishga yordam beradi. Mazkur nazariy yondashuv o'qituvchining murakkab pedagogik vaziyatlarda axloqiy mezonlarga tayangan holda qaror qabul qilishi, o'quvchilarda esa adolat, burch va javobgarlik tushunchalarini rivojlantirish masalalarini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, Endryu Xargreyvzning o'qituvchilik faoliyatidagi kasbiy hamkorlik va hissiy omillarga doir qarashlari pedagogik muhit, hamkasblar bilan munosabatlar hamda kasbiy rivojlanishning o'zaro aloqadorligini tushunishga imkon beradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda tarbiya fani o'qituvchisining professional-pedagogik etikasi va deontologik madaniyatini rivojlantirishga doir nazariy qarashlar, xalqaro tavsiyalar hamda O'zbekiston ta'lim tizimida belgilangan kasbiy-axloqiy talablarni o'rganishga yo'naltirilgan metodologik yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy asosini pedagogik etika, pedagogik deontologiya, kasbiy kompetentlik, axloqiy tarbiya va o'qituvchining kasbiy mas'uliyatiga oid ilmiy qarashlar tashkil etadi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, umumlashtirish hamda nazariy xulosalar chiqarish metodlaridan foydalanildi. Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish orqali pedagogning kasbiy odobi, axloqiy mas'uliyati va deontologik madaniyatiga oid asosiy tushunchalar aniqlashtirildi. Qiyosiy tahlil yordamida xorijiy ta'lim tizimlarida qo'llaniladigan kasbiy-axloqiy yondashuvlar O'zbekiston ta'lim tizimidagi milliy qadriyatlar va pedagogik an'analar bilan o'zaro bog'liqlikda ko'rib chiqildi.

Tizimli yondashuv asosida o'qituvchining deontologik madaniyati kasbiy bilim, axloqiy qarashlar, pedagogik muloqot, mas'uliyat, o'z faoliyatini baholash va axloqiy qaror qabul qilish ko'nikmalarining o'zaro birligi sifatida talqin etildi. Umumlashtirish metodi orqali o'rganilgan manbalardan kelib chiqib, tarbiya fani o'qituvchisining professional-pedagogik etikasini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari belgilandi.

NATIJALAR VA TAHLIL

Tadqiqot doirasida o'rganilgan ilmiy manbalar va me'yoriy hujjatlar tahlili tarbiya fani o'qituvchisining professional-pedagogik etikasi hamda deontologik madaniyati uning kasbiy faoliyati samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biri ekanini ko'rsatadi. Pedagogning axloqiy qiyofasi, o'quvchilarga munosabati, kasbiy burchini anglashi va pedagogik vaziyatlarda adolatli qaror qabul qilishi ta'lim-tarbiya jarayonining ma'naviy muhitiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Xorijiy pedagogik qarashlar tahlili o'qituvchining kasbiy-axloqiy rivojlanishida o'quvchi shaxsiga hurmat, hamkorlik, g'amxo'rlik va mustaqil fikrlashni qo'llab-quvvatlash tamoyillari muhim ekanini ko'rsatadi. Jon Dyui qarashlarida ta'limning ijtimoiy tajriba va demokratik munosabatlar bilan bog'liqligi ta'kidlangan bo'lsa, Nel Noddingsning g'amxo'rlik etikasi pedagogik munosabatlarda o'zaro ishonch va o'quvchi ehtiyojlarini anglashga alohida e'tibor qaratadi. Lourens Kolbergning axloqiy

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

rivojlanish nazariyasi esa axloqiy mulohaza yuritish va qaror qabul qilish masalalarini tushunishda nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

XULOSA

Tarbiya fani o‘qituvchisining professional-pedagogik etikasi va deontologik madaniyatini rivojlantirish masalasini o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, pedagogning kasbiy mahorati uning axloqiy fazilatlari, mas’uliyati va o‘quvchilar bilan munosabatlarida namoyon bo‘ladigan pedagogik odobi bilan chambarchas bog‘liq. O‘qituvchining kasbiy burchini anglashi, adolatli qaror qabul qilishi, o‘quvchi shaxsini hurmat qilishi va shaxsiy namuna ko‘rsatishi tarbiyaviy faoliyatning muhim shartlaridandir.

Xorijiy ilmiy qarashlar va xalqaro tavsiyalar pedagogik faoliyatda g‘amxo‘rlik, hamkorlik, axloqiy mulohaza yuritish va kasbiy mas’uliyat tamoyillarining ahamiyatini ko‘rsatadi. O‘zbekistonning milliy pedagogik merosi esa ustoz odobi, insonparvarlik, adolat va ma’naviy tarbiyaga alohida e’tibor qaratadi. Ushbu yondashuvlarni uyg‘unlashtirish pedagogning deontologik madaniyatini milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida rivojlantirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dewey, J. *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. New York: Macmillan, 1916.
2. Noddings, N. *Caring: A Relational Approach to Ethics and Moral Education*. 2nd ed. Berkeley: University of California Press, 2013.
3. Kohlberg, L. *Essays on Moral Development. Volume I: The Philosophy of Moral Development*. San Francisco: Harper & Row, 1981.
4. Hargreaves, A. *Teaching in the Knowledge Society: Education in the Age of Insecurity*. Maidenhead: Open University Press, 2003.
5. UNESCO, International Labour Organization. *Recommendation concerning the Status of Teachers*. Paris, 1966.
6. Avloniy, A. *Turkiy guliston yoxud axloq*. — Toshkent.
7. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
8. O‘zbekiston Respublikasi. *Pedagogning maqomi to‘g‘risida*gi Qonun. O‘RQ-901-son, 2024-yil 1-fevral.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.